

HARBIY XIZMATCHILARGA IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK TRENING FAZILATLARINI RIVOJLANTIRISH VA SHAKLLANTIRISH

Ibragimov Firdavs Botirxonovich

*O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari
Kichik mutaxassislarni tayyorlash Markazi
Artilleriya sikli o'qituvchisi,
mayor*

Jamolov Azizjon Axmatovich

*O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar
Kichik Mutaxassislar tayyorlash Markazi
Artilleriya sikli katta o'qituvchisi
podpolkovnik*

Annotatsiya: maqolada harbiy xizmatchining etakchilik fazilatlarini ijtimoiy-psixologik trening sharoitida shakllantirishni o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqildi. Guruhdagi ish samaradorligini ta'minlaydigan shartlar sifatida ijtimoiy hamkorlikning asosiy tamoyillari, holati va vazifalari o'rganildi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy-psixologik trening, etakchilik fazilatlarini, motiva-siya, guruh, muloqot, qadriyatlar, munosabatlar.

Bugungi kunda ijtimoiy-psixologik treninglar o'tkazish uchun turli xil yonda-shuvlar mavjud. Davlat boshqaruvi universiteti mutaxassislari tomonidan ishlab chiqilgan etakchilikni o'qitish dasturlaridan biri ushbu ishda batafsil ko'rib chiqilgan. Taqdim etilgan trening dasturi muloqotda malakani oshirishga, samarali muloqot qilish uchun zarur bo'lgan bilim va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan.

Trening jarayonida uning ishtirokchilari turli xil ishbilarmonlik munosabatlarida maqsadga muvofiq bo'lgan muayyan aloqa vositalarini (texnik va texnikani) egallashadi: omma oldida nutq, suhbat, yig'ilish va h.k. Ijtimoiy-psixologik trening davomida, shaxslararo muloqotda etakchilik xatti-harakatlari qobiliyatlari va ko'nikmalarini rivojlantirish orqali insonning etakchilik fazilatlarini rivojlantirish amalga oshiriladi.

Trening orqali shaxsning faol pozitsiyasini shakllantirish, motivatsiya tuzilishi, etakchiga xos bo'lgan qadriyatlar va munosabatlar muammosi hal qilinishi mumkin. Etakchilik treninglari va trening dasturlari deyarli har qanday kontekstda ish uchun o'z qarashlarini izchil targ'ib qilish va amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lgan ishonchli professionalni shakllantirishga qaratilgan.

Trening inson bilan munosabatlar sohasida faol ijtimoiy tayyorgarlikka asoslangan. Treningda muloqot holati modellashtiriladi, uning natijalari mashg'ulot ishtirokchilari va ishtirokchilar tomonidan ko'p tomonlama tahlil qilinadi.

Etakchilik o'qitish usullari jamoada etakchilikning mohiyatini va funktsiyalarini aniqlashda turli yondashuvlarga asoslangan. Qoida tariqasida, mutaxassislar (masalan, konstruktiv tanqid taqdimoti, hamkorlik muhitini yaratish, faoliyatini baholash taqdimoti,

ularning fikr va takliflarni taqdim etish qobiliyati, axborot uzatish qobiliyati, muhokama guruhi ishini tashkil etish va hokazo) etakchilik vakolatlarini aniqlash yo'lida borish, mutaxassis faoliyatining muayyan sohalarida zarur. Bunday hollarda trening ishtirokchi uchun tegishli etakchilik qobiliyatlarini rivojlantirishga asoslangan.

Tavsiya etilgan trening 50-150 soatlik auditorlik ishi uchun mo'ljallangan va shuning uchun amaliy o'quv kursini tashkil etadi. Unda ishtirok etish maxsus tayyor-garlikni talab qilmaydi. Kurs guruhda ishonch va hamkorlik muhitini yaratishning metodik prinsipiga, har bir inson tomondan "o'zlarini kuzatish" imkonini beradigan "nometall" tizimining o'ziga xos turiga asoslangan.

Ta'limning faol ijtimoiy-psixologik shakllarining xilma-xilligi muloqot video treningidir. U, an'anaviy ma'ruza mashg'ulotlaridan farqli o'laroq, tinglovchilardan juda katta hissiy va intellektual xarajatlarni talab qiladi, chunki u nafaqat yangi bilimlarga ega bo'lishga, balki xatti-harakatlarning o'zgarishiga, yangi ko'nikmalar va odamlar bilan muloqot qilish shakllariga erishishga qaratilgan.

Ushbu ta'lim shaklining asosiy xususiyati ish jarayonida tinglovchilarning katta ishtiroki hisoblanadi. Buning sababi, tahlil va tuzatish uchun material asosan guruh a'zolarining haqiqiy yoki o'yin xatti-harakati bo'lib xizmat qiladi. Didaktik materiallarning aksariyati guruh bahslari, psixogimnastik protseduralar va trening mashqlari shaklida xizmat qiladi.

O'yin kontekstida jamoada samarali ishlashga yordam beradigan barcha asosiy omillar ko'rib chiqiladi. Guruhdagi ish eng samarali tarzda amalga oshirilishi uchun ishtirokchilar quyidagi asosiy prinsiplarga rioya qilishlari kerak – faoliyat prinsipi trening ishtirokchilarining faol bo'lish istagini, guruhning faoliyati davomida yuzaga keladigan barcha voqealar, vaziyatlarda ishtirok etish orqali faol bo'lishga qaratilgan. "Bu erda va hozir" tamoyili tahlil faqat guruh a'zolari dolzarb hodisaga duchyor bo'ladi, deb taklif qiladi.

Guruhning faoliyati davomida zarur bo'lgan asosiy narsa ishtirokchilar tomonidan imkon qadar ko'p turli xil xatti-harakatlarning namoyon bo'lishi. Turli xil xulq-atvor namunalari bilan samarali o'zaro ta'sirni targ'ib qiluvchi va to'sqinlik qiluvchi omillarni aniqlash samaradorligi sezilarli darajada oshadi. SHunday qilib, trening davomida tahlil va tuzatish uchun material beradigan har qanday vaziyatli xatti-harakatlar qimmatga tushadi.

Samimiylilik tamoyili. Ishtirokchi nima demoqchi bo'lsa, uning his-tuyg'ulariga javob berishi kerak.

Haqiqat prinsipi. Ushbu tamoyilga rioya qilish guruhda ishonch va yaxshi niyat muhitini yaratishga yordam beradi va natijada taqdim etilgan kursning maqsadini amalga oshirish tinglovchilarga shaxslararo o'zaro munosabatlarning ijtimoiy-psixologik xususiyatini ko'rishga, rahbar uchun zarur bo'lgan ko'nikma va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga o'rgatishdir. Guruh ishi doirasida o'zaro muloqot jarayonida odamlarning xulq-atvorining turli strategiyasi va taktikasini o'rgatish, turli vaziyatlarda ularning samaradorligini ko'rsatish, ongli ravishda (o'z-o'zidan emas) etarli xatti-harakatlarni tanlash uchun o'rgatish kerak.

Bundan tashqari, trening guruhining faoliyati davomida, o'quv maqsadidan tash-qari, ishtirokchilarni ijtimoiy tarbiyalashning maqsadi juda muvaffaqiyatli amalga oshirilishi mumkin. Ijtimoiy psixologiya insonning nuqtai nazarini, qadriyatlarini, motivlarini va xatti-harakatlarini tuzatishning boy uslubiy vositalariga ega. Misol uchun, inson ongiga ta'siri kuchli ishtirokchilari dolzarb ijtimoiy muammo-larni muhokama davomida guruh muhokama usuli hisoblanadi. Ushbu vaziyatda trening ishtirokchilari uchun tarbiyachi va murabbiy sifatida ishtirok etadigan trening guruhi rahbari alohida o'rin tutadi.

Taqdim etilgan materiallar bo'yicha treninglar rahbarlari va ishtirokchilari uchun qo'llanma bo'lib xizmat qilishi mumkin. Kurs tarkibi beshta asosiy tematik blokni o'z ichiga oladi: (1) og'zaki va og'zaki bo'lmagan xatti-harakatlar, (2) o'zaro munosabatlarni boshqarish, (3) ommaviy nutq, (4) suhbat, (5) guruh muhokamasi.

Anik bloklarning har biri alohida bo'limlarni va shaxslar o'rtasidagi aloqalarni ochib beradi, ularning rivojlanishi ilmiy sohada etakchini tayyorlashda zarur komponent hisoblanadi. Trening davomida o'zlashtirilgan muloqot qobiliyat-lari turli xil ijtimoiy shovqin holatlarida keng qo'llanilishi mumkin. Biz bunday vaziyatlarning asosiy turlarini sanab o'tamiz: Vaziyatlarning birinchi bloki muloqotning mazmunli tomoni bilan bog'liq. Ushbu turdagi vaziyatlarga quyidagilar kiradi: tomoshabinlar oldida nutqlar, guruh muhokamasini o'tkazish, guruhda oddiy ishtirokchi sifatida ishlash, bir kishi bilan muloqot qilish. Vaziyatlarning ikkinchi bloki shovqin ishtirokchilarining holati bilan bog'liq. Ushbu belgiga muvofiq quyidagi holatlar aniqlanishi mumkin: tengdosh hamkasblar bilan muloqot qilish bilan. Albatta, vaziyatning turini va shunga mos ravishda, ularning har birida samarali xatti-harakatlar uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar to'plamini belgilovchi bir qator belgilar mavjud. SHunga qaramay, yuqorida sanab o'tilgan belgilar ilm-fan sohasida etakchini tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

Video-trening kursining o'tishi kuchli tomonlarni rivojlantirishga va muloqotda zaif tomonlardan xalos bo'lishga, maqsadlarga erishishga olib keladigan umu-miy sxemalar va algoritmlarni tushunishga, turli vaziyatlarda shaxslararo muloqot usullari va texnikasi bilan tanishish imkonini beradi. Samarali o'zaro munosabatlarni o'rganish jarayoni, bizning fikrimizcha, uchta o'zaro bog'liq, ammo nisbatan mustaqil vazifalarni hal qilishni o'z ichiga oladi: (1) o'zaro munosabatlarga asosiy munosabatni o'zgartirish, (2) mavjud bo'lgan yangi bilimlarni o'zlashtirish va tuzatish (o'z-o'zini anglash, boshqalar, umuman ijtimoiy haqiqat jarayoni), (3) turli ijtimoiy vaziyatlarda xulq-atvor qobiliyatlari va ko'nikmalarini shakllantirish (uslublar, strategiyalar va xatti-harakatlarning taktikasini).

Keling, ushbu vazifalarning har birini batafsil tahlil qilaylik.

1. O'zaro ta'sir o'tkazish uchun asosiy o'rnatishni o'zgartirish. Boshqa odamlar bilan muloqot qilish uchun ikki xil munosabat mavjud: Markaziy va markazsizlash-tirish. Birinchisi, odamni o'z manfaatlari, muammolari va ehtiyojlari prizmasidan faqatgina boshqalarni ko'rib chiqishi bilan ajralib turadi. Odamlar maqsadlarga erishish va ehtiyojlarni ro'yobga chiqarish uchun ba'zi vositalar sifatida unga yordam berishadi. U boshqa shaxsning manfaatlari va qadriyatlariga etarlicha e'tibor bermaydi. Bunday vaziyatga ega bo'lgan kishi uchun, odatda, vaziyat qanday ko'rganini, uning nuqtai nazari eng to'g'ri ekanligini va u bilan bahslasholmasligini taxmin qilish odatiy holdir.

O‘zaro hamkorlik uchun markazsizlashtirish, o‘z vazifalarini hal qilishda inson boshqa odamlarning manfaatlari va ehtiyojlarini hisobga oladi. Ushbu Sozlama, agar kerak bo‘lsa, boshqa holatni qabul qilish va vaziyatni "ko‘zlari bilan" ko‘rish imkonini beradi. Odamlar birgalikda hal qilishga tayyor bo‘lgan muammolarning yagona maydoni sifatida yaratiladi, chunki bu hamkorlikning barcha ishtirokchilarining manfaatlari hisobga oladi. Vazifalarni hal qilishda o‘zaro ta‘sir o‘tkazish uchun o‘rnatish-ning ikkinchi turining afzalligi bizga aniq ko‘rinadi.

2. Dunyo, ijtimoiy faoliyat va odamlarning o‘zaro hamkorlik qonunlarini tushunish haqidagi bilimlarni shakllantirish muloqot usullarini o‘zlashtirish uchun zarur bo‘lgan boshqa vazifadir. Boshqa shaxs bilan samarali muloqot qilish uchun, hech bo‘lmaganda, bu odamni (uning niyatlari va istaklari, xarakterining xususiyatlari va boshqalar) aniq ifodalash kerak. SHuni ham unutmaslik kerakki, inson haqidagi tushunchamiz aslida kimligidan farq qilishi mumkin. Mutaxassislar boshqa shaxsning fikriga ta‘sir qiluvchi bir qator omillar guruhlarini aniqlaydilar:

- jismoniy omillar: jismoniy, kiyim-kechak, kiyinish uslubi;
- dinamik yoki ifodali omillar: yuz ifodalari va imo-ishoralari, nutq xusu-siyatlari, ovoz;
- muhim omillar: inson nima qiladi;
- vaziyat omillari: xatti-harakatlar davom etadigan kontekst;
- o‘z-o‘zidan idrok ob‘ektini xabar qilish;
- inson haqida boshqalarning xabarlarini.

Ro‘yxat, shuningdek, hislar mavzusiga tegishli omillar bilan davom ettirilishi mumkin. Ular boshqa odamlarni tushunish va talqin qilishda insonga xos bo‘lgan barqaror tendensiyalardir. Bunga quyidagi tendensiyalar kiradi:

- haddan tashqari zo‘ravonlik, mutanosiblik va xatti-harakatlarning noaniqligi. Inson ruhining o‘ziga xos xususiyati insonning ongimizda atrofimizdagi dunyoni soddalashtirishga, uning murakkabligi va xilma-xilligini kamaytirishga, shu bilan birga ko‘proq barqarorlik va qat‘iyatlilikni berishga harakat qilishdir. Bu tendensiya "qora va oq", "yaxshi-yomon", xususiyatlarning barqarorligini qayta baholash, ularning kamroq sezilarli o‘zgarishlarini e‘tiborsiz qoldirish, ayrim hollarda xatti-harakatlarda namoyon bo‘lgan xususiyatlarni ekstrapolyatsiya qilish, bu xususiyatlar paydo bo‘lishi mumkin bo‘lgan boshqa barcha holatlarda namoyon bo‘ladi;

- qat‘iylik – qarama-qarshi axborot uchun o‘tkazuvchanlik. Ko‘pincha, biz insonning kontseptsiyasiga mos kelmaydigan xatti-harakatni sezmaymiz. Bizning dunyo rasmimiz ma‘lum bir xususiyatga ega – bu o‘z-o‘zidan qarama-qarshi emas. Agar bunday qarama-qarshilik yuzaga kelsa, u shaxsiy ziddiyat sifatida qabul qilinadi. SHuning uchun, katta qiyinchiliklarga duch kelgan kishi, uning g‘oyalariga mos kelmaydigan narsani sezadi;

- egosentrizm – odamlarni yagona parametrga ko‘ra baholashning kuchli tendensiyasi: "bu biz uchun qanday". Egosentrizmi boshqa odamlar bilan o‘zaro munosa-batlarda muayyan chiziqishni ifodalovchi egosentrik pozitsiya bilan aralashtirmaslik kerak;

- proyeksiyon – odamlarning o‘rnatilishi, ularning e‘tiqodlari va odatlari biznikiga o‘xshashligini kutish. Boshqalar o‘zi kabi dunyoning bir xil rasm bor, deb taklif qiladi. Va

nihoyat, insonning vakolatlariga ta'sir qiluvchi uchinchi guruh omillar mavjud. Bu boshqa odamlarning xatti-harakatlarini tushuntirish sxemalari. Bularga intuitiv shaxsiyat nazariyalari kiradi, ular inson tabiatining tayyor nazariyalari va sxematik tuzilmalarini, shuningdek, motivatsiya tushunchalarining muayyan repertuarini anglatadi.

Ushbu bilim doirasi shartli ravishda uch qismga bo'linadi. Birinchisi, inson va uning idrok jarayonlari haqida bilishdir. Ikkinchisi – ichki hayotning asosiy qonun-lari va hodisalarini bilish. Bu guruhning asosiy tuzilmalarini o'z ichiga oladi: rol ijro etuvchi tuzilmalar, kuch taqsimotining tuzilishi va hissiy shaxslararo munosa-batlarning tuzilishi, guruhning rivojlanishi va faoliyatining naqshlari, guruhdagi hissiy "infeksiya" va guruh bosimi, guruh qadriyatlari va normalarini rivojlan-tirish va boshqalar.

Ijtimoiy vaziyat birinchi navbatda muhim ijtimoiy elementlar bilan tavsiflanadi. Bunga ma'lum bir vaziyatda bo'lgan odamlarning maqsadlari va ehtiyojlari, bu maqsadlarning nisbati va o'zaro aloqasi kiradi; odamlar tomonidan qabul qilingan rollar, ularning shakllanishining o'ziga xos xususiyatlari yaxlit rol tizimlari; ishtirokchilarning ijtimoiy qobiliyatlari nisbati, ularning o'zaro umidlari va ular ko'rsatadigan dolzarb xatti-harakatlar.

SHuni yodda tutish kerakki, vaziyatning ob'ektiv mavjudligi va uning turli ishtirokchilarining ongida aks etishi sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Rol va lavozim lavozimlari tomonidan belgilab qo'yilgan vaziyatlarni idrok etishdagi farqlardan tashqari, ijtimoiy vaziyatlarni idrok etish qobiliyatidan kelib chiqadi-gan farqlar mavjud. Turli vaziyatlarda samarali xatti-harakatlarning rivojlanish darajasi muayyan holatlarda individual xatti-harakatlar shakllari va Holistik xatti-harakatlar algoritmlarini xarakterlashi mumkin. Nihoyat, ko'nikmalar vaziyat-ning butun sinfini hal qilishning ongli tamoyillari darajasiga qadar ishlab chiqilishi mumkin.

Aloqa sharoitida samarali xatti-harakatni o'rganishning uchinchi qismi xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish, kommunikativ usullarni o'zlashtirish va ularni qo'llash qobiliyatini rivojlantirishdir. Ayniqsa, bu mahoratning ahamiyati ommaviy nutq sharoitida namoyon bo'ladi. Ommaviy nutq ko'nikmalarini rivojlantirish amaliy mashg'ulotlardan tashqarida amalga oshirilmaydi, buning asosida aloqa tayyorlash dasturi tuziladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kollektiv va boshqaruvning ijtimoiy-psixologik muammolari.
2. CHicker va tashkiliy ijtimoiy psixologiya. - 2000.